

**การใช้เวลาในการเล่าเรื่องในลิลิตพ่ายพระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**
**The Use of Time in Story Telling in Lilit Payap; the King Rama
VI's literature.**

วศวรรษ สบายวัน¹

Wasawat SABAIWAN

E-mail: wasawat@sab@mahidol.edu

บทคัดย่อ

จากการศึกษาการใช้เวลาในการเล่าเรื่องในลิลิตพ่าย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาพบว่า การใช้เวลาที่ปรากฏในลิลิตพ่ายเป็นการกำหนดเวลาแบบบันทึกรายวันโดยสัมพันธ์กับพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีหมายกำหนดการไว้ ซึ่งการใช้เวลาแบบบันทึกรายวันดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ 2 ประการคือ 1. วิธีการเล่าและการใช้เวลาในลิลิตพ่าย ผู้วิจัยพบเวลาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเล่าเรื่อง ทั้งในการขยายรายละเอียดของเรื่องเล่าหรือเล่าข้ามรายละเอียดของเรื่องเล่าขึ้นไป 2. คุณค่าของเวลากับภาระหน้าที่ของมนุษย์ในลิลิตพ่าย ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยพบว่าการใช้เวลาในลิลิตพ่ายแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์ทางเวลาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ผู้คนเริ่มยอมรับความคิดทางเวลาแบบตะวันตกมากขึ้น และพบว่าความเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้ผสมผสานอยู่กับการแต่งลิลิตพ่ายซึ่งเป็นวรรณกรรมนิราศเรื่องหนึ่งของไทย

คำสำคัญ: เวลา ลิลิตพ่าย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Abstract

The present paper focused on the use of time in story telling in *Lilit Payap*: the King Rama VI's literature. It was found that the use of time in *Lilit Payap* was the *daily-time-telling* which was relevant to the King Rama VI's work schedule. The so-called *daily-time-telling* was analyzed into two perspectives; (1) the story-telling and the use of time; they were the relation of story-telling and the use of time in *Lilit Payap*; the writer used time as a key component in telling the story (2) the value of time and the duty of human being; it was found that the concept of time in Thai has been changed since the King Rama V period; Thai people received the concept of time telling form the West and adapt it in their daily life. In conclude, *Lilit Payap* was the interesting example showing the westernization in the concept of time telling in Thai society.

Keywords: Time, Lilit Payap, The King Rama VI's literature

ความเป็นมาของปัญหา

ลิลิตพายัพเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับเป็นพระราชนิพนธ์ลำดับแรก ๆ เนื่องจากทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่ครั้งยังเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชในสมัยรัชกาลที่ 5 ความน่าสนใจของพระราชนิพนธ์นี้ไม่เพียงเพราะเป็นวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นบรรยากาศบ้านเมืองแถบเมืองเหนือ เส้นทางการเดินทางไปยังท้องถิ่นดังกล่าว ตลอดจนการพัฒนาด้านคมนาคม ด้านการศึกษาและ การกระจายความเจริญจากส่วนกลางไปสู่หัวเมืองเท่านั้น หากแต่ลิลิตพายัพยังมีลักษณะการแต่งนิราศอย่างใหม่ด้วย โดยการกำกับเวลาอย่างละเอียดลงไปในการพระราชนิพนธ์โดยตลอดทั้งเรื่อง ทั้งเวลาที่กำกับนั้นไม่ได้มุ่งเน้นให้สัมพันธ์กับอารมณ์ทุกซอกและกลวิธีกของผู้แต่ง แต่กลับสัมพันธ์กับภาระหน้าที่ที่วางแผนปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงน่าจะศึกษาว่า เพราะเหตุใดลิลิตพายัพจึงแสดงให้เห็นลักษณะอย่างใหม่เช่นนี้ และการเปลี่ยนแปลงนี้สัมพันธ์กับสังคมในช่วงเวลานั้นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์การใช้เวลาในการเล่าเรื่องในลิลิตพายัพพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากวรรณกรรมเรื่อง“ลิลิตพายัพ”พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพียง 1 เรื่องเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

เวลา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 (2556: 1,086) ได้ให้ความหมายของ คำ “เวลา” ว่า “ชั่วขณะความยาวนานที่มีอยู่หรือเป็นอยู่ โดยกำหนดนิยามขึ้นเป็นครู่ คราว วัน เดือน ปี เป็นต้น เช่น เวลาเป็นเงินเป็นทอง ขอเวลาสักครู” (ป.,ส.)

ในงานวิจัยนี้จึงขอนิยามคำว่า “เวลา” ว่าหมายถึงชั่วของความยาวนานที่มีอยู่ โดยถือเอาหน่วยนับที่แสดงเวลาทั้งหมด อาทิ ชั่วโมง วัน เดือน และปี รวมถึงคำแสดงเวลาตามธรรมชาติ อาทิ เช้า สาย บ่าย เย็น เป็นต้น เป็นตัวแทนที่แสดงถึงความหมายของเวลาทั้งหมด

ขั้นตอนการศึกษา

1. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 และประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6
2. ศึกษาหนังสือ เอกสาร วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องลิลิตพಾಯัพ
3. วิเคราะห์การใช้เวลาในการเล่าเรื่องในลิลิตพಾಯัพ
4. สรุปและอภิปรายผล
5. นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับมุมมองด้านเวลาของชนชั้นนำไทยสมัยรัชกาลที่ 5

บทนำ

ลิลิตพಾಯัพ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นวรรณกรรมนิราศเรื่องหนึ่งที่มีความน่าสนใจยิ่ง เนื่องจากเท่าที่ค้นพบในเวลานี้นับเป็นวรรณกรรมนิราศเรื่องแรกที่มีการกำกับเวลาประกอบการเล่าเรื่องตลอดทั้งเรื่อง

ผู้วิจัยจัดให้ลิลิตพಾಯัพอยู่ในวรรณกรรมประเภทนิราศ แม้ว่าเมื่อพิจารณาจากฉันทลักษณ์แล้วอาจจัดให้ลิลิตพಾಯัพจัดเป็นวรรณกรรมลิลิตได้ แต่ในที่นี้ผู้วิจัยใช้เนื้อหาเป็นเกณฑ์ในการจัดประเภทวรรณกรรม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องแล้ว **ลิลิตพಾಯัพ**มีลักษณะสอดคล้องกับนิราศโดยทั่วไปคือมีการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกและการเดินทาง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงหนังสือลิลิตพಾಯัพไว้ว่า

“หนังสือลิลิตพಾಯัพนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อพ.ศ. 2448 ในปีนั้น การสร้างทางรถไฟสายเหนือสำเร็จตลอดถึงเมืองนครสวรรค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปเปิดทางรถไฟที่สถานีบ้านพาศี และเสด็จประพาสเมืองลพบุรี และมณฑล

นครสวรรค์ อันเป็นที่สุดของทางรถไฟต่อไป
ในการเสด็จเปิดทางรถไฟคราวนี้ได้โปรดฯ ให้
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จไปประพาส
หัวเมืองมณฑลพายัพ โดยมีพระราชประสงค์
จะให้คุ้นเคยกับราชการหัวเมืองประเทศราชที่
ห่างไกลไว้ด้วย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
กราบถวายบังคมลาที่สถานีปากน้ำโพ เสด็จ
ทางชลมารคไปขึ้นบกที่อุตรดิตถ์ แล้วเสด็จ
โดยกระบวนม้าและช้างต่อไป จึงเป็นโอกาสที่
ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องนี้...”

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2516: คำนำ)

อนึ่ง **ลิลิตพายัพ**นี้มีผู้ประพันธ์ร่วม 3 คน ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าอุบลวิไล และพระยาบำเรอบริรักษ์ (สาย ณ มหาชัย) แต่เนื่องจากการแต่งร่วมและโดยทั่วไปรับทราบกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยจึงเห็นว่า**ลิลิตพายัพ**เป็นพระราชนิพนธ์ในพระองค์ โดยจะไม่มุ่งสืบหาสำนวนเฉพาะพระองค์เพราะถือว่าผู้แต่งอีก 2 คนได้แต่งถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว

เนื้อหาของเรื่องมีลักษณะเป็นบันทึกรายวัน โดยผู้แต่งระบุวันเวลาในเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน เริ่มเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2448 จากสถานีรถไฟสามเสนเพื่อไปเปิดทางรถไฟที่สถานีบ้านพายัพ จากนั้นจึงตามเสด็จประพาสเมืองลพบุรี และเมืองนครสวรรค์ และจากเมืองนครสวรรค์นี้เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้แยกเดินทางต่อไปยังมณฑลพายัพโดยเรือจักรกล ผ่านเมืองพิจิตร พิษณุโลก และอุตรดิตถ์ จากนั้นจึงขึ้นบกเดินทางต่อไปถึงเมืองแพร่ ลำปาง และเสด็จกลับพระนครโดยเรือจักรกลทางแม่น้ำปิง ผ่านเมืองตาก กำแพงเพชร ชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา และจึงได้ขึ้นรถไฟเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานครถึงเมื่อสิ้นเดือนมกราคม

จากสังเขปเนื้อหาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลากำกับในทุกเหตุการณ์ของเรื่อง จนสามารถถ่ายทอดเนื้อหาเป็นหมายกำหนดการตลอดการเดินทางได้ ลักษณะเช่นนี้น่าสนใจอย่างยิ่งว่า เวลาที่ปรากฏในเรื่องช่วยให้การเล่า

เรื่องในลิลิตพาว์พดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างไร ดังจะได้อธิบายอย่างละเอียดในลำดับต่อไป

วิธีการเล่าและการใช้เวลาในลิลิตพาว์พ

วิธีการเล่าในลิลิตพาว์พนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้การลำดับเวลาแบบปกติ (Normal sequence) คือเวลาสัมพันธ์กับเหตุการณ์แบบเดินหน้าไปเรื่อย ๆ เช่นเดียวกับการแตงนิราศที่กวีมักใช้เวลาเป็นเครื่องถ่ายทอดอารมณ์ ที่กวีมักนำความเปลี่ยนแปลงของเวลามายึดโยงกับอารมณ์ความรู้สึก เมื่อเวลาเคลื่อนไปโดยลำดับ อารมณ์ก็ถ่ายทอดสัมพันธ์กันไปกับการเคลื่อนของเวลานั้นด้วย ลักษณะเช่นนี้พบได้ในทั่วไป เช่น นิราศที่เล่นกับการเคลื่อนไปของเวลาเช่น ทวาทศมาสโคลงต้น นิราศเดือนของนายมี หรือแม้แต่ในนิราศที่เล่นกับการเคลื่อนที่ของกวี เช่นนิราศของพระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) ที่ใช้การลำดับเวลาในการเล่าคล้ายคลึงกัน

ลิลิตพาว์พแม้จะมีการลำดับเวลาไม่ต่างจากนิราศทั่วไป แต่สิ่งที่น่าสนใจที่พิเศษกว่านิราศเรื่องอื่น ๆ คือในการเล่าเรื่องเมื่อคราวเสด็จมณฑลพาว์พนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้อาศัยความสัมพันธ์ของการเคลื่อนไปของเวลาตามธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว เพราะจากเนื้อความที่ปรากฏทำให้ทราบว่าน่าจะมีเครื่องบอกเวลาใช้แล้ว เพราะเมื่อบรรยายเนื้อความตอนต่าง ๆ ได้มีการระบุเวลาทั้งจากธรรมชาติและจากเครื่องบอกเวลาไปพร้อมกัน และใช้โดยสม่ำเสมอตลอดทั้งเรื่อง โดยวิธีการเล่าและการใช้เวลาในลิลิตพาว์พสามารถวิเคราะห์ได้ 3 ประเด็น ดังนี้ 1.1 ลักษณะการบอกเวลาเพื่อการเล่าเรื่อง 1.2 ลักษณะการลำดับเวลาเพื่อการเล่าเรื่อง 1.3 ลักษณะการขยายหรือลดทอนเนื้อหาในการเล่าเรื่องโดยใช้เวลา

ลักษณะการบอกเวลาเพื่อการเล่าเรื่องในลิลิตพาว์พ

ผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดเวลาในเรื่องออกเป็น 3 แบบ คือ การบอกปี บอกวัน และบอกเวลา และทรงใช้การบอกเวลานี้ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง โดยการบอกเวลาดังกล่าว มีตัวอย่างดังนี้

การบอกปี

อมรรัตนโกสินทร์ บุรินทรศกร้อย
ยี่สิบสี่สหัสศก้อย เคลื่อนแล้วกิ่งปี
 จอมธานีท่านได้ ทรงดำริจักให้
 หน่อให้เห็นเมือง ท้วนา
 พระเรืองฤทธิ์ทั่วด้วง อนุญาตให้หน่อท้าว
 เสด็จเบี่ยงเมืองพา ยัพเทอญ
 (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 3)

การบอกวัน

ร้อย ๑ ถึงที่สองวารา พิจิกายนมาส พระบาทสมเด็จพระ
 พระราชา คลาขบวนรถไฟ ใช้จักรฉนวนียดพาญ บรรลุ
 ถึงบมิชา ท่าเรือปากน้ำโพ อันโอฬารสราญตา พวก
 เทศาภิบา เฝ้า ณ สถานรถไฟ ...”
 (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 11)

การบอกเวลา

โคลงสาม ๑ เช้าที่แปดเพล นาฬิกาสว่างแล้ว
โมงหนึ่งนาเวอร์แก้ว แล่นขึ้นฝ่าสาย ชลนา
 โคลงสาม ๑ ถึงพิษณุโลกไปช้า เที่ยงเศษจึงหยุดหน้า
วัดข้ามลอยเรือ
 (มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 19)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดเรื่อง ได้ทรงแจ้งแก่ผู้อ่านให้ทราบว่าเป็นปีที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้นเป็นปีรัตนโกสินทร์ศก 124 หรือ หรือพ.ศ. 2448³ การกำหนดปีลงไปตั้งแต่ต้นเรื่องช่วยให้ผู้อ่านทราบข้อมูลที่ใหญ่ที่สุดของหน่วยนับเวลาแบบปฏิทินคือ ปีศักราช ที่ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจนั้น

นอกจากนี้ในระดับย่อยลงมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ระบุการนับวันเวลาให้ทราบ โดยมี การระบุวัน และเวลาในวันอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ผู้อ่านเหมือนได้ตามเสด็จไป

³วิธีการแปลงรัตนโกสินทร์ศกเป็นพุทธศักราช ทำโดยนำปีพุทธศักราชตั้งลบด้วย 2324 เมื่อต้องการแปลงพุทธศักราชเป็นรัตนโกสินทร์ศกให้บวกด้วย 2324 อนึ่งที่ใช้ 2324 เพราะไม่มีรัตนโกสินทร์ศกที่ 0

พร้อมกับขบวนเสด็จของพระองค์ ลักษณะของการลำดับเวลานี้ทำให้ผู้อ่านเข้าใจลิลิตพಾಯัพได้โดยตลอด นับเป็นการทำให้เรื่องเล่ามีความสมจริงมากขึ้น

ลักษณะการบอกเวลาเพื่อการเล่าเรื่องดังที่ปรากฏในลิลิตพಾಯัพนี้ จึงน่าสนใจว่า เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องบันทึกเวลาอย่างละเอียด นอกเหนือไปจากการทำให้เรื่องเล่า ที่ทรงเรียบเรียงในลิลิตพಾಯัพนี้สามารถเข้าใจได้ง่าย

ลักษณะการลำดับเวลาเพื่อการเล่าเรื่อง

ลิลิตพಾಯัพมีการกำกับเนื้อหาอย่างสม่ำเสมอเป็นระบบ จากการวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่าการลำดับเวลาที่ปรากฏในเรื่องละเอียดมาก ทั้งการกำกับวันที่แล้วเวลาที่มิพระราชกรณียกิจต่าง ๆ จนสามารถถ่ายทอดเนื้อหาออกเป็นหมยกำหนดการได้ รายละเอียดดังกล่าวทำให้ผู้อ่านทราบถึงการเสด็จในครั้งนั้นตั้งแต่ต้นจนเสร็จ พระราชกิจ ณ มณฑลพายัพและเสด็จกลับถึงกรุงเทพมหานคร ลักษณะการลำดับเวลาที่ปรากฏในเรื่อง มีตัวอย่างดังนี้

ร้าย ๑ *เช้าวันที่ชาวเอ็ด* เสด็จโดยขบวน

อาชา ตามถนนมณอาราม นามข้อแฮปรากฏ
กำหนดตามตำนาน ว่าในลานมีหมาก หากผู้ใด
ขบเคี้ยว เมาแรงเรียวเหลือทน จนพระศรีสรร
เพ็ชญ์ เสด็จจาริกมาถึง จึงมีพุทธบัญชา ให้ตา
ค่อมป็น پای เก็บหมากหลายหนึ่งลง มาถวาย
องค์ถาคต พระแสงงพจนสั่งไว้ นำหมากไป
เถิดเจ้า เคี้ยวบมีเมาอีกเลย เคี้ยวเสวยเหมือน
หมากอื่น

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2516: 36)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.2448 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงวัดพระธาตุช่อแฮ พระองค์ได้แวนมัสการพร้อมกล่าวตำนานเกี่ยวกับพระธาตุช่อแฮ ซึ่งเนื้อหาสอดคล้องกับที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก

รายได้ ๑ วันที่สิบสองไข้ว เรือทรงให้จอดหน้า
ที่ว่าการเมือง ตากเรื่องเกียรติแต่ก่อนมา
ครั้งสามนาฬิกา พระผ้นผายสู่สถาน ...
ธรรไล่วัด บริษัทกิมเซ่งหลี มีหลวงจิตจำนง
ลงนามเป็นหัวหน้า ศรัทธาปฏิสังขร งามงอน
เงื่อนงามด อุโบสถอุปัฏฐา ภูฏาครโรงเรียน
สอนอ่านเขียนเลขวิชา ธรรมยุติกาสงฆ์สถิต
หลวงจิตจำนงทูลวอน ให้ภูธรชนาน นาม
ประธานวัดใหม่ ไทกรุณาโปรดให้ ไว้ว่าสถิตลา
ราม...”

(มณฑลเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2516: 108)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จถึงเมืองตาก เวลา 15.00 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จวัดสถิตาราม วัดในธรรมยุติกายที่บริษัทกิมเซ่งหลีเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ โดยมีหลวงจิตจำนงเป็นผู้ควบคุมงาน โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้พระราชทานนามสถิตารามให้แก่วัดแห่งนี้

จากทั้งสองตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีการลำดับเวลาในการเล่าเรื่องอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในการระบุวันและเวลาลงไปในการเล่าเรื่อง ซึ่งเมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ลึกลงไปพอตลอดทั้งเรื่องแล้ว สามารถถอดออกมาเป็นหมายเหตุการและพระราชกิจในแต่ละวันตลอดการเดินทางประพาสมณฑลพายัพได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงหมายกำหนดการเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จมณฑลพายัพ

วันที่	เหตุการณ์
31 ตุลาคม พ.ศ.2448	เสด็จจากพระราชวังสวนดุสิตเพื่อไปขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟสามเสน จากนั้นเสด็จถึงชุมทางบ้านพานิช พระยาสุรียานุวัต (เกิด บุนนาค) ผู้แทนเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการอ่านรายงาน เมื่อเสร็จทรงเสวยพระกระยาหารกลางวันแล้วประทับรถไฟเดินทางต่อ จนถึงลพบุรี
1 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จชมโบราณสถาน
2 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จถึงท่าเรือปากน้ำโพ
3 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เสด็จลงเรือจักรกล พระเริงฤทธิ์สงครามตามเสด็จเพื่อบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับทหารในการณีนีรัชกาลที่ 6 ได้ทรงปลูกต้นสัก
4 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ถึงเมืองนครสวรรค์ กล่าวถึงจระเข้มีชื่อ ชื่อต่างเกยไชย ที่ชื่อนี้เพราะต่างชาวเป็นจุดตามตัว เดินทางต่อถึงเมืองชุมแสง (อำเภอชุมแสงในปัจจุบัน) เดินทางผ่านเขารูปช้างซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองพิจิตร
5 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จถึงเมืองพิจิตร ตอนเย็นชมละครเรื่องไกรทอง โดยพระนิกรนิตเป็นผู้จัดถวาย
6 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ข้ามเขตพิจิตรเข้าสนามคลี (ตำบลสนามคลี เมืองพิษณุโลก) เมื่อถึงพิษณุโลก พระกาญจนธิเบศ (อวบ) ปลัดมณฑลพิษณุโลก
7 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ถึงปากพิง(เดินทางต่อหนึ่งคืน)
8 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ออกเดินทางถึงพิษณุโลก ถึงท่าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มีเครื่องดนตรีประโคมบรรเลงรับเสด็จ จากนั้นทรงม้าพร้อมขบวนเสด็จไปโรงพยาบาลของมิชชันนารีชาวอเมริกัน เสด็จทอดพระเนตรโรงโอสถและเครื่องมือทางการแพทย์ของโรงพยาบาล แล้วจึงเสด็จนมัสการพระพุทธชินราช ณ วิหาร

วันที่	เหตุการณ์
	วันพระศรีรัตนมหาธาตุ ทรงจุดธูปเทียนนมัสการพระพุทธชินราชพร้อมเปลื้องผ้าทรงสะพักถวายเป็นพุทธบูชา หลังจากสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว เสด็จประทับพับปลับพลาทอดพระเนตรโขนชุดศึกกุมภกรรณ จากนั้นเสด็จกลับ
9 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จไปฟังพระสวดมนต์ที่วิหารพระพุทธชินราช จากนั้นเสด็จนมัสการพระชินศรีและพระศาสดา เมื่อนมัสการแล้วเสร็จ เสด็จไปฟังเสภาขุนช้างขุนแผน จากนั้นเสด็จไปเสวยตอน 5 ทุ่ม เพื่อบรรทม
10 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จวังจันทร์ ชมวังจันทร์ที่สร้างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา จากนั้นเสด็จทอดพระเนตรเชิงเทียนค่ายเก่าที่เคยเป็นที่ตั้งรับทัพพม่า ทอดพระเนตรละครเรือสุวรรณหงส์ และเสด็จขึ้นบรรทม
11 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จประทับเรือพระที่นั่งเสด็จออกจากพิษณุโลกขึ้นเหนือผ่านทางพรหมพิราม วัดพระยาแมน
12 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 11-14 พฤศจิกายน)
13 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 11-14 พฤศจิกายน)
14 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ถึงเมืองอุดรดิตถ์ ณ บริเวณหน้าศาลหลักเมือง และเดินทางต่อ
15 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จทรงม้าชมฝายหลวง
16 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ไม่ปรากฏรายละเอียด
17 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ทรงม้าเสด็จไปบ้านด่าน จากบ้านด่านไม่นานก็ถึงพับพลาที่ประทับ และเปลี่ยนเป็นขบวนช้าง
18 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ข้ามสันเขาไปยังเมืองแพร่ พระบริรักษ์โยธี (เวท) ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่เฝ้ารับเสด็จ จากนั้นทรงทรงเสด็จพระราชดำเนินต่อไป

วันที่	เหตุการณ์
19 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เดินทางถึงอำเภอสูงเม่น มีราษฎรมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมากต่างไปรยข้าวตอกดอกไม้ต้อนรับพระองค์ แล้วทรงประทับ ณ วัดเจ็ว เปลี่ยนฉลององค์ รอเวลาแล้วจึงตั้งขบวนเดินเข้าเมืองแพร่ ขบวนผ่านประตูชัย พระสวดถวายพระพร พระบริรักษ์โยธี (เวท) ผู้ว่าราชการจังหวัดแพร่เฝ้ารับเสด็จ
20 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จทอดพระเนตรบ้านเมือง จนเวลาบ่ายสองจึงเสด็จกลับพลับพลา
21 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จนมัสการพระธาตุช่อแฮ
22 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จออกจากเมืองแพร่ไปตามลำน้ำยม เดินทางจนถึงเส้นปันเขตระหว่างเมืองแพร่กับลำปาง เจ้าบุญวาท (เจ้าบุญวาทวงศมานิต (ขุนทวงศ ณ ลำปาง)) เสด็จมาต้อนรับ เชิญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าเมือง
23 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จพระราชดำเนินต่อ ถึงผาคอเวลาประมาณเที่ยงเศษผาคอ (บ้านผาคอ ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดแพร่) ถัดไปถึงแม่จาง
24 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ประทับค้างแรมที่แม่เมาะ 1 คืน
25 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จถึงถึงตลาด จังหวัดลำปาง จากนั้นทรงม้าเข้าเมืองลำปาง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้ตามเสด็จแต่งตัวเต็มยศ เจ้าบุญวาทย์นำรูปเทียนมาถวายเชิญเข้าเมือง มีผู้คนมารับเสด็จ มีขบวนเงินเล่นสิงโตล้อแก้ว มีฟ้อนรำ มีรำมถวาย
26 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จไปเปิดโรงเรียนบุญวาทวิทยาลัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานชื่อนี้ให้เพื่อเป็นเกียรติแก่ เจ้าบุญวาท แล้วจึงเสด็จวัดพระแก้ว (วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามในปัจจุบัน)
27 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จตรวจสถานที่ราชการ จากนั้นเสด็จวัดพระบาท เมืองลำปาง ทรงขึ้นประทับบนพลับพลา ราชบุตรและเจ้านายฝ่ายเหนือเฝ้ารับเสด็จ

วันที่	เหตุการณ์
28 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	ทรงม้าเสด็จไปวัดพระธาตุลำปางหลวง
29 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จประพาสตลาดถึงเวลาใกล้เที่ยง จากนั้นเจ้าลำปางและบุตรหลาน จัดงานบายศรีสมโภชและมหรสพสมโภชต่าง ๆ ที่เจ้าลำปางจัดถวาย ได้แก่ มวย (ลูกก๊วย) คนหอกคนดาบละครชัก
30 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เสด็จต่อบ้านดอกบัว จนถึงวัดพระธาตุเสด็จ จึงตั้งพลับพลาพักที่นี่
1 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงช้างเสด็จต่อบ้านเมะหลวง และพักแรมที่นี่
2 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงเสด็จต่อไปจนถึงบ้านจำป๋วยจึงตั้งพลับพลาเพื่อพักแรม จากนั้นจึงเดินทางต่อ จนถึงตำบลปางหลงจึงแวะพักแรมค้างคืน
3 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงม้าแวะปางตีหมี่ และประทับพัก
4 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จออกเดินทางแต่เช้าถึงบ้านไฉนตอนเที่ยง และพักที่ปางสัก
5 ธันวาคม พ.ศ.2448	เดินทางสู่เมื่อพะเยา ถึงบ้านแม่กา เห็นผ่านสถานที่ที่ร้อยเออเย็นเช่นถูกปืนเจี้ยวตายและจึงเข้าเขตเมืองพะเยา
6 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จประพาสหนองน้ำ ชมนก
7 ธันวาคม พ.ศ.2448	แวะนมัสการพระเจ้าตนหลวง ถึงพลับพลา ณ ห้วยขงจึงพักเสวย แล้วเดินทางต่อจนถึงแม่น้ำอิง
8 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จผ่านแม่ใจ ลำพูน แม่เย็น และเมืองพาน
9 ธันวาคม พ.ศ.2448	เจ้าอินทวโรรส รอรับเสด็จที่พระมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับที่ห้วยทรายขาว
10 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงช้างเสด็จต่อผ่านแม่น้ำแม่ผาง มีกองตำรวจภูธรเดินเป็นพระเกียรติยศ มีการยิงปืนถวายชัย 21 นัด จากนั้นเสด็จจากพลับพลาที่ประทับไปตามถนน ทรงประทับพักที่ห้วยสัน

วันที่	เหตุการณ์
	ทราบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินถึงวันเจ็ดยอด จึงได้เสด็จเข้าเมือง
11 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จตรวจสถานที่ราชการ เสด็จนมัสการวันสิงห์ วัดกลางเวียง เทียวตลาดเจ็ว เมื่อเสด็จกลับพลับพลแล้วจึงได้ชมกระบวนแห่มีขบวนของไทย มูเซอร์ เจ็ว มอญ และชมอกไม้ไฟยามค่ำคืน
12 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จไปเถ้าโดยช้าง นมัสการพระที่อยู่อู่ในถ้ำนั้น
13 ธันวาคม พ.ศ.2448	ออกจากเมืองเชียงรายได้ตั้งแต่เช้า เวลาเที่ยงเศษจึงหยุดช้างที่บ้านแม่กอน จากนั้นเดินทางต่อจนถึงห้วยถนัดชาน โป่งกูเพื่อง และแม่สรวย
14 ธันวาคม พ.ศ.2448	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 13-15 ธันวาคม)
15 ธันวาคม พ.ศ.2448	ตั้งพลับพลาที่ตำบลสันกำแพงปลา
16 ธันวาคม พ.ศ.2448	ถึงเวียงป่าเป้า ณ ที่นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็นรุ่ง จากนั้นเดินทางต่อไปพักเสวยที่บ้านแม่เจดีย์ ซึ่งเรียกชื่อนี้ตามที่มีสถูปอยู่ในบริเวณดังกล่าว และประทับแรมที่โป่งน้ำร้อน
17 ธันวาคม พ.ศ.2448	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับระหว่างวันที่ 16-18 ธันวาคม)
18 ธันวาคม พ.ศ.2448	ข้ามสันเขาชื่อเขาปันน้ำ แล้วจึงประทับแรมที่โป่งป่าอ้อ
19-ธันวาคม พ.ศ.2448	แวะพักผ่อนที่ห้วยชุมภูและเดินทางถึงดอยสระเกศ
20 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จสู่ปราสาทเจ้าอุปราชาเชียงใหม่ในขณะนั้นรับเสด็จอัญเชิญเปิดถนนแก้วนารัฐ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อให้เป็นเกียรติแก่อุปราชา จากนั้นเสด็จไปยังพลับพลาตำบลแม่ดาวเพื่อจัดตั้งกระบวนแห่เข้าเมือง

วันที่	เหตุการณ์
21 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงรถม้าเสด็จตรวจโรงทหาร แล้วจึงเสด็จประพาสถิ่นช่างสาน
22-ธันวาคม พ.ศ.2448	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตัวชุดขาวเข้าพิธีบายศรีสู่ขวัญที่เข้าเมืองเชียงใหม่จัดถวาย
23 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จโรงพยาบาลของมิชชันนารีอเมริกัน ดูขบวนมหรสพ จากนั้นจึงเสด็จกลับที่ประทับ
24 ธันวาคม พ.ศ.2448	ทรงขัปรถยนต์ไปสู่ที่ตั้งโรงเรียนการอ่านเขียนสมัยใหม่ แล้วจึงเสด็จไปศาลหลักเมือง และวัดพระสิงห์ตามลำดับ
25 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จออกถึงตำบลปายาง เจ้าอินททยงยศโชติ เจ้าผู้ครองนครหริภุญชัยรับเสด็จ
26 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จเยี่ยมเจ้าครองนครลำพูน หลังจากเสวยเสร็จแล้ว เสด็จวัดพระคง เสด็จโรงตำรวก
27 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จวัดเจติยหลวง เจ้าอินททยงยศพร้อมบุตรหลานรับเสด็จเพื่อทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ณ เมืองหริภุญชัย เจ้าเมืองลำพูนผูกข้อพระหัตถ์ให้ และถวายม้า จากนั้นจึงเสด็จคุ้มเจ้าหลวงชมลิเกเรื่องพระยาน้อยชมตลาด
28 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จวัดอุโมงค์
29 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จดอยสุเทพโดยช้าง ครั้นบ่ายเมื่อเสวยเสร็จแล้วจึงเสด็จลงจากดอย สุเทพด้วยพระองค์แล้ว จากนั้นจึงประทับรถยนต์พระที่นั่งกลับเข้าเมือง
30 ธันวาคม พ.ศ.2448	เสด็จช่วงสิงห์ แล้วจึงเสด็จประพาสตลาดท่าแพ
31 ธันวาคม พ.ศ.2448	คณะจีนเข้าเฝ้าถวายของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานยาที่ศาลา มีคนมารับยา 500 คน ตอนเย็นจึงเสด็จไปฟังสวดพระพุทธรมณต์ เสร็จแล้วจึงเสวยพระกระยาหารค่ำร่วมกับเจ้านาย ขุนนางและแขกชาวต่างประเทศ

วันที่	เหตุการณ์
1 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จทรงบาตร จากนั้นพระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ กล่าวถวายพระพร ตอนบ่ายมีผู้ขอเข้าเฝ้าเพื่อถวายพระพรตามลำดับ คือ พวกเงี้ยว พระธรรมยุติกนิกาย ตามลำดับ จากนั้นจึงเสด็จโดยรถยนต์เพื่อชมประทีปเนื่องในวันคล้ายวันพระราชสมภพ ครั้นเวลา 2 ทุ่มจึงเสวยพระกระยาหารค่ำแล้วเล่นเกมแต่งตัวจับฉลาก
2 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จวางศิลาฤกษ์ โรงเรียนปรีณสรอยแยลส์วิทยาลัย แล้วเสด็จตามคำทูลเชิญของพระยาฤทธิไกรชมการแข่งขันกีฬา เช่น วิ่งเปี้ยว วิ่งสามขา
3 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์
4 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จกลับทางเรือ โดยมีเรือตามเสด็จหลายขบวน เรือพระยอดสร้อยเมืองขวาง เสด็จผ่านบ้านท่าปากทูล จอมทอง แม่สวาย แม่แจ่ม เดินทางไปจนสุดเขตมณฑลพายัพก็ล่องเข้าวันที่ 7 มกราคมแล้ว
5 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 4-7 มกราคม)
6 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 4-7 มกราคม)
7 มกราคม พ.ศ.2449	พระยาสุจริตรักษา เจ้าเมืองตากรับเสด็จที่เขตมณฑลพายัพ จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินผ่านเกาะยอ ผาฮ้อง ห้วยอุมแป ผาหญ้า แก่งค้อน แก่งช้าง เกาะพระ ผาม่าน แก่งสร้อย อุมทูล แก่งอาบ หาดผาเหล็ก แก่งสองแคว แก่งผาหมอน เกาะค้ำ ตละน้อย ตละหลวง แก่งผา เกาะผาย เกาะขมิ้น บ้านปูน วังหม้อ บ้านตาด จนถึงหนองบัว
8 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 7-11 มกราคม)

วันที่	เหตุการณ์
9 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 7-11 มกราคม)
10 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับเหตุการณ์ระหว่างวันที่ 7-11 มกราคม)
11 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับระหว่างวันที่ 7-11 มกราคม)
12 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จถึงที่ว่าการเมืองตาก ทรงประทับศาลากลางจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดตากคนเฝ้ารับเสด็จ จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปวัดที่บริษัทกิมเฮงหลี ซึ่งมีหลวงวิจิตรจำนงค์เป็นหัวหน้างานในการปฏิสังขรณ์ วัดนี้นับเป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดหนึ่งในเมืองตาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามวัดให้ใหม่ว่าวัดศีลดาราม
13 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับระหว่างวันที่ 12-14 มกราคม)
14 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จพระราชดำเนินถึงเชียงทอง ผ่านบ้านห้วยแม่ท้อ คลองวังเจ้า ท่าขุน และจอดเรือที่เกาะน้อย
15 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับระหว่างวันที่ 14-16 มกราคม)
16 มกราคม พ.ศ.2449	เรือที่ประทับผ่านวัดคำ เกาะปู่เจ้า และเดินทางถึงเมืองกำแพงเพชร จากนั้นจึงเสด็จตรวจสถานที่ราชการต่าง ๆ
17 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จชมวัดพระแก้ว ณ เมืองกำแพงเพชร เวลาราว 17.00 น. เสด็จเยี่ยมเสาศาลากลางจังหวัด
18 มกราคม พ.ศ.2449	ทรงประทับเรือเพื่อเสด็จไปชมพระธาตุที่กะเหรี่ยงพิน้องคือ พญาตะก่าและพะโป้ ปฏิสังขรณ์ คือพระบรมธาตุนครชุม พญาตะก่า เป็นกะเหรี่ยงพ่อค้าไม้ อยู่เมืองกำแพงเพชร มีใจศรัทธาขอบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ

วันที่	เหตุการณ์
22 มกราคม พ.ศ.2449	เรือพระที่นั่งแล่นถึงปากน้ำโพ ทรงแวะวัดธรรมจิววงศ์
23 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จออกเพื่อเดินขบวน และเสด็จเปิดสะพาน และทรงม้าตามริมน้ำ จากนั้นเสวยพระกระยาหารค่ำที่หม่อมเจ้าคำรบจัดถวาย พร้อมชมลิเกไปด้วย
24 มกราคม พ.ศ.2449	ประทับเรือกลสู่บึงบอระเพ็ด ทรงชมปลาต่าง ๆ
25 มกราคม พ.ศ.2449	ทรงประทับเรือพระที่นั่งผ่านบ้านกลางแดด ย่านมัทรี อำเภอพยุหะคีรี ทำน้ำอ้อย มโนรมย์ วัดโคก เกษะตารัก วัดธรรมามูล เมืองชัยนาท
26 มกราคม พ.ศ.2449	เสด็จผ่านบางแม่ลูกอ่อน สรรพยา เมืองอินทร์บุรี ท่าแกม โคกขาม และบ้านสมคร
27 มกราคม พ.ศ.2449	พระราชพินิจจ่ายให้ตั้งพลับพลาที่ใกล้สิงห์บุรี ตอนบ่ายทรงเสด็จศาลากลางเมืองสิงห์บุรี ผ่านบ้านหมื่นหาญ วัดไชโย และอ่างทอง
28 มกราคม พ.ศ.2449	ทรงแวะตรวจศาลากลางจังหวัดอ่างทอง แล้วออกเดินทางต่อจนขบวนเรือถึงบางไทร
29 มกราคม พ.ศ.2449	ไม่ปรากฏรายละเอียด (ถูกกล่าวรวมไปกับระหว่างวันที่ 28-29 มกราคม)
30 มกราคม พ.ศ.2449	เวลา 9.00 น. ทรงประทับรถไฟพระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพมหานคร

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่การการบันทึกวันและเวลาในเรื่องอย่างมาก เพราะมีการลำดับเวลาโดยตลอดทั้งเรื่อง ผู้อ่านลึลิตพายัพจึงสามารถถอดพระราชนิพนธ์ออกมาเป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงทำในแต่ละวันได้อย่างละเอียด สามารถทำให้เข้าใจภาพเหตุการณ์ได้โดยลำดับ

ลักษณะเช่นนี้ ต่างจากการแต่งนิราศที่มีมาแต่เดิมที่ผู้อ่านไม่สามารถลำดับวันเวลาของเรื่องได้ชัดเจนนัก การแต่งนิราศในเรื่องนี้จึงมีลักษณะเป็นบันทึกรายวันที่บันทึกข้อมูลจำเป็นไว้กันลืมการงาน มากกว่าการบันทึกเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ฉิวรักของกวีเพื่อกันลืม

ความรัก การใช้เวลาในเรื่องเล่าในลิลิตพายัพนี้จึงนับว่ามีลักษณะต่างไปจากชนบเดิมที่เวลามีความสัมพันธ์กับกวีในแง่ของอารมณ์ความรู้สึก มาเป็นเวลาที่ยึดพันกับภาระหน้าที่การงาน

ลักษณะการขยายหรือลดทอนเนื้อหาโดยใช้เวลา

จากการวิเคราะห์ลิลิตพายัพ ผู้วิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเล่าเรื่องอย่างมาก เมื่อประสงค์จะขยายเนื้อความพระองค์จะเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับเวลาเพื่อช่วยให้เรื่องเล่าเกิดความซับซ้อน การขยายความเช่นนี้เป็นการเน้นให้รายละเอียดแบบดูละคร (Scene) เพื่อบรรยายเนื้อหาให้ชัดเจนขึ้น และทรงเล่าข้าม (Ellipsis) โดยลดทอนเนื้อหาในกระชับเข้าโดยตัดการระบุเวลาออกไปเพื่อใช้ข้ามเนื้อหาที่ไม่จำเป็นในเรื่องเล่า

จากตารางที่ 1 ตารางแสดงหมายกำหนดการเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมณฑลพายัพ ที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นหมายกำหนดการและพระราชกิจที่ต้องปฏิบัติในทุกวันนั้น เมื่อพิจารณาเนื้อหาที่ละส่วนในแต่ละวันจะพบลักษณะที่คล้ายกันในการขยายหรือลดทอนรายละเอียดในการเล่า โดยปรากฏกลุ่มคำเกี่ยวกับเวลาที่ใช้ในการขยายหรือลดทอนรายละเอียดตลอดทั้งเรื่อง

กลุ่มคำเกี่ยวกับเวลาที่พบในลิลิตพายัพ แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มคำที่บอกเวลาตามเครื่องบอกเวลา คือ นาฬิกา เช่น 7 นาฬิกา 8 นาฬิกา 11 นาฬิกา 12 นาฬิกา เช่น โมง เช่น โมงเช้า สามโมงเช้า สี่โมงเย็น บ่าย เช่น บ่ายสามโมง บ่ายสี่โมง และ

กลุ่มคำที่บอกเวลาตามสภาพแวดล้อมหรือตามธรรมชาติ คือ รุ่งเช้า ฤกษ์เช้า จวนเพล บ่ายคล้อย ยามเย็น ปฐมยาม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลุ่มคำข้างต้นควบคู่ไปกับการอธิบายพระราชกรณียกิจอยู่เสมอ การกำหนดเวลาลงไปอย่างละเอียดในตอนที่ต้องการจะเล่าเพื่อขยายเหตุการณ์ ก็ทรงกำหนดเวลาในแต่ละกิจธุระไว้ถี่เพื่อหน่วงเรื่องและขยายรายละเอียดของเรื่องเล่า แต่เมื่อต้องการให้เรื่องเล่ากระชับหรือตัดทอนรายละเอียดก็ทรงตัดเวลาที่ต้องดำเนินไปพร้อมเรื่องเล่าออกไป จนทำให้เนื้อหาส่วนนั้นกระโดดข้าม เรื่องเล่าจึงดำเนินได้เร็วขึ้น

ลักษณะการขยายเนื้อหาโดยใช้เวลา ปรากฏเมื่อเป็นวันที่ต้องปฏิบัติพระราชภารกิจมาก หรือเป็น พระราชกิจสำคัญ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้วิธีการเช่นนี้ในหลายตอน ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกมาเพียง 1 ตอน เนื่องจากตัวอย่างการใช้เวลาในการขยายเรื่องเล่ามีเนื้อความยาวมาก โดยตัวอย่างคือพระราชกิจในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2448 ดังนี้

โคลงสาม ๑.เช้าที่แปดเพลลา นาฬิกาว่างแล้ว
โมงหนึ่งนาเวลส์แก้ว เล่นขึ้นผ้าสาย ชลนา
 โคลงสอง ๑.ถึงพิษณุโลกไปเช้า เที่ยงเศษจึงหยุดหน้า

วัดข้ามลอยเรือ

ร่าย ๑.พอกระบวนตรงท่า หน้าวัดพระชิน
 ราช เสียงลินาตยั้งดังสนั่น ครื่นครั้นโครมกระ
 ครึก อธิกจุจอสุนีบาต คำนับนาถบรม สมเด็จพระ
 หน่อพุทธางกูร แตรสั้นประมุขเสียงแจ้ว พิณ
 พาทยแผ้วเสียงใส พระสวดชัยคาถา ราษฎร
 ดาดาชมอง ปองใจจกเห็นองค์ ทรงเต็มยศ
 ขามเสร็จ ธเสด็จเรือพาย กรายกรเข้าเทียบท่า
 เทศาเฝ้าทูลเชิญ เสด็จดำเนินลีลาศ ขึ้นสู่ราช
 มาพัก ตกแต่งราชอาสน์ไว้ พระยาศรีสุริยราช
 ได้ นอบเกล้าอัญเชิญ ประทับน่านา

โคลงสาม ๑.จึงเหล่าข้าราชการ เทศาภิบาลอยู่หน้า
พร้อมหมู่ราชญาติข้า บาทเฝ้าวันทา
 โคลงสี่ ๑.พระศรีสุริยราชอ้าง นามขนาน
เปิดอ่านอักษรสาร เสนาะถ้อย
เปรมปลื้มจิตดีไดปาน ใดเปรียบ ได้เลย
ข้าราชการกิจใหญ่น้อย ทั่วล้วนถวายพร

.....

ร่าย ๑.ตอนบ่ายพระลูกยา ทรงอาษาเป็น
 ขบวน มวยหมู่ราชบริวาร ห้อมแห่ตระการตา
 จริง ลินธพวิงลำพองแผ่น ไต่เต้นตามมรรคา
 และโรงพยาบาลพลัน ของมิลชันเนรี อเมริกัน
 ชาติ แพทย์ทูลบาทอัญเชิญ ดำเนียรทอดพระ
 เนตร ทั่วเขตต์โรงโอสถ อธิบายหมดถ้วนถี่
 เครื่องมือมีมากครัน ทุกอันมีที่ใช้ ในการเวช

วิทยา พระทัสนาสำเร็จ เสด็จขึ้นอาชาไนย
 ไปสู่โรงทหาร ผู้บัญชาการมณฑล ยศนายพล
 ชั้นตรี หม่อมเจ้าศรีไศตาม เพื่อทูลความตามที่
 พระจักษ์มีสิ่งฉงน พยุหพลยืนแถวราย ถวาย
 วันทยาวัธ เปริกแพร้วดุจพลพระราม ยาม
 ชำเนลงกา ยุวราชาคำเนียร บินเมินมิเฉย บลิ
 ละเลยสิ่งใด ไผททัศนาศรรพ อิกมีรับสั่งโปรด
 ปลอยนักโทษพันทัณฑ์ ในบายวันนั้นไซ้ เพื่อ
 เหล่าพลจักได้ นึกน้อมนิยมนุญา

โคลงสี่	๑	ครั้นคำพระเสด็จขึ้น	นมัสการ
ณ พระธาตุวิหาร			ชื่ออ้าง
ดอกไม้วชิฎาภาณูจน์			แต่งพุ่ม ถวายนา
พระพุทธรูปราชสร้าง			ประเสริฐสิ้นศิลป์คน

....

โคลงสาม	๑	เมื่อเสร็จทรงนมัสการ ธมมาทานสิกข์หัว
แล้วภิกษุส่งเสียงจ้ำ		สวดข้อมเจ็ดตำนาน
โคลงสี่	๑	สงฆ์สวดมนต์จบแล้ว
เสร็จนมัสการลง		พระองค์
เสด็จประทับพลับพลาทรง		สู่หล้า
มหรสพส่งเสียงจ้ำ		ทอดพระเนตร
โคลงสี่	๑	โขนประจำจับเหล่านเมื่อ
สุครีพมหาเสนา		พระยารา นรเฮย
กุมภกรรณอนุชลงกา		ใหญ่สู้
ขุนกระบี่ปรีวู้		อินทร์แต่ง กลนอน
		รวบรั้งพระยารัง

โคลงสี่	๑	คนดูอยู่แน่นก้อง	เฮฮา
บ้างพิศโขนพิศราชา			เกียรติอื้อ
นี่หวั่นนักรธา			มีสนั่น อยู่เฮย
ตำรวจร่าคร่ายื้อ			ยุคห้ามความหาย

โคลงสี่	๑ หุ่นจีนก็จัดไว้	วางเคียง โขนแฮ
ด้านปากพระระเบียง		โบสถ์ตั้ง
พิณพาทย์ดาซรายเรียง		ร่นแรก หัดเฮย
เพลงเก่าพลางพลอดยั้ง		อยู่ล้นหลามเหลือ
โคลงสี่	๑ ปฐมยามย่ำลวงแล้ว	เวลา ดึกแฮ
พระเสด็จกลับพลับพลา		ไพร่ห้อม
ปวงมหรสพนา		นาหยุด
กองจุกช่องวงล้อ		เร่งซ้องรุมไฟ
(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 19-24)		

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นตารางหมายกำหนดการประจำวันได้ ดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงหมายกำหนดการประจำวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2448 เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมณฑลพายัพ

วันที่	เวลา	เหตุการณ์
8 พฤศจิกายน พ.ศ.2448	เวลา 1 โมงเช้า	ออกเดินทาง
	เวลาเที่ยงเศษ	เสด็จถึงเมืองพิษณุโลก
	เวลาบ่าย	เสด็จไปโรงพยาบาลของมิชชันนารีชาวอเมริกัน เสด็จทอดพระเนตรโรงโอสถและเครื่องมือทางการแพทย์ของโรงพยาบาล พร้อมเสด็จปล่อยนกโทะษ
	เวลาค่ำ	เสด็จนมัสการพระพุทธชินราช ณ วิหารวันพระศรีรัตนมหาธาตุ ทรงจุดธูปเทียนนมัสการพระพุทธชินราชพร้อมเปลี่ยนผ้าทรงสะพัก ถวายเป็นพุทธบูชา หลังจากสงฆ์

		สวดมนต์จบแล้ว เสด็จประทับ พลับพลาทอดพระเนตรโขงชุดศึก กุ่มภรรณ
	เวลา 22.00 น. โดยประมาณ (ปฐมยาม)	เสด็จกลับ

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแบ่ง
เนื้อหาในตอนนี้เป็น 5 ตอน ตามช่วงเวลาต่าง ๆ ได้แก่

เวลา 1 โมงเช้า ทรงเสด็จออกจากปากฟิง (สถานที่พักแรมในคืนวันที่ 7) และถึง
เมืองพิษณุโลก

เวลา 12.00 น. โดยประมาณ เมื่อเสด็จถึงเมืองพิษณุโลกมีดนตรีประโคมต้อนรับ
ดังที่กล่าวว่า “เสียงลีนาดึงดังสนั่น ครื่นครื้นโครมคระครึก ออิกดุจอสุนีบาต คำนับนาถบรม
สมเด็จหน่อพุทธางกูร แตรลั่นประมุขเสียงแจ้ว พิณพาทย์แผ้วเสียงใส” พระสงฆ์สวดมนต์ชัย
คาถารับเสด็จ ทั้งยังมีประชาชนมาเฝ้ารับเสด็จเป็นจำนวนมาก

เวลาบ่าย เสด็จไปโรงพยาบาลของมิชชันนารีอเมริกัน ทอดพระเนตรความเจริญ
ทางการแพทย์ต่าง ๆ ทั้งการปรุ้งยา และเครื่องมือในการรักษาโรคต่าง ๆ ดังความว่า
“แพทย์ทุลบาทอยู่เชิญ ดำเนียรทอดพระเนตร ทั่วเขตต์โรงโอสถ อธิบายหมดถ้วนถี่ เครื่องมือ
มีมาครั้น ทุกอันมีที่ใช้ ในการเวชวิทยา” จากนั้นจึงเสด็จโรงทหาร และทรงปล่อยนักโทษ
ดังความว่า “ปล่อยนักโทษพันทัณฑ์ ในบ่ายวันนั้นไซ้ร้ เพื่อเหล่าพลจักได้ นึกน้อมนิยมบุญ”

เวลาค่ำ เสด็จไปนมัสการพุทธรูปชินราช โดยได้ถวายดอกไม้เงินและดอกไม้ทองแด่
พระพุทธรูปชินราช ดังความว่า “ดอกไม้รัชฎาภาณุจันต์ แต่งพุ่ม ถวายนา พระพุทธรูปชินราชสร้าง
ประเสริฐสิ้นศิลป์คน” จากนั้นบรรยายถึงงานมหรสพโดยละเอียดว่าทรงได้ชมโขง
ชุดศึกกุ่มภรรณ ดังความว่า “๑โขงประจำจับเหล่านมื่อ พระยาวา นรเฮย สุครีพมหาเสนา
ใหญ่ผู้ กุ่มภรรณอนุชลงกา อินทร์แต่ง กลนอ ชุนกระบี่ปรั้วรู้ รวบรั้ง พระยารั้ง” และนอก
จากจะทรงกล่าวถึงการแสดงที่ทรงทอดพระเนตรแล้ว ยังบรรยายถึงบรรยากาศของผู้คนที่เข้า
เฝ้าชมการแสดงไปพร้อมกับพระองค์ด้วย

เวลาปฐมยาม (เวลาประมาณ 22.00 น.) เสด็จกลับพลับพลาที่ประทับ การมหรสพ
ทั้งหลายเลิกแสดง

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแจกเนื้อหาออกเป็นหลายส่วน โดยเล่าเรื่องในสัมพันธ์กับช่วงเวลาต่าง ๆ คือ เวลา 1 โมงเช้า เวลา 12.00 น. เวลาบ่าย เวลาค่ำ และเวลาปฐมยาม ตามที่ปฏิบัติพระราชกรณียกิจ การเล่าโดยนำเอาเวลาเป็นแกนในการเล่านี้ ทำให้เรื่องเล่ามีลักษณะเล่าโดยลำดับชั้น ช่วยให้เรื่องเข้าใจง่าย และเป็นการค่อย ๆ ขยายประเด็นของเรื่องออกไปอย่างมีระบบว่า พระราชกิจในแต่ละวันทรงทำอะไรบ้างตามลำดับเวลา

ในขณะเดียวกัน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการตัดทอนเนื้อหาของเรื่องเล่าให้กระชับ เพราะไม่ได้มีพระราชกิจมากเช่นช่วงรอยต่อระหว่างการเดินทางในแต่ละที่ พระองค์ก็ทรงใช้เวลาเป็นเครื่องมือในการย่นย่อเนื้อหาจนทำให้การเล่าเรื่องกระโดดข้ามวันที่ไม่มีพระราชกิจสำคัญได้อย่างไม่ติดดั่งตัวอย่าง

โคลงสี่	๑ ธันวาคมแล้ว	วันเรียง ลิบหกแฮ
ภูวนาถแรมที่เวียง		ป่าเป้า
ควรจักพักพหลเกรียง		ไกรอยู่
แม้อยู่จริงจักเข้า		เรื่องแท้เจียวนา
โคลงสี่	๑ ทหารครายิ่งแข่งเข้ม	ชิงราง วัวเฮย
หวังถูกตรงศูนย์กลาง		นับห้า
พิหมายที่ใจนาง		เลงรัก
ถูกเหมาะกรพิ้อ		โอบน้อมเนาทรง
โคลงสี่	๑ รุ่งผ่านบ้านป่าจั่ว	กลางวิถี
หาพิมานฉิมพลี		บ่ได้
แม้พระยาครุฑมี		พิ้งก
วานถาบาลูใต้		รับน้องมาเคียง
โคลงสี่	๑ หุดเสวยริมบ้านแม่	เจดีย์ เรียงเฮย
ตามสญูปณคีรี		เชิดซ้อน
แม้จริงเช่นภพผี		ปอบอยู่ นีนา
ไตรรัตน์เดชคงต้อง		เตลิดสิ้นฤทธิ์มลาย
โคลงสี่	๑ ที่โป่งน้ำร้อนนาถ	ประทับแรม
อุทกกำถันแกม		เดือดได้

อันรักถูกทุกข์แถม

ไพเราะเผาผากไหม้

โคลงสี่ ๑ ที่ليبแปดทางใต้ข้าม

ปรากฏนามเขาป็น

ผีเอยอุทกกัน

โยอุตสำหรัสร้างห้ำ

จักไม่ เดือดฤ

อรอันเริ่มเตรียม

สันบรร พตพอ

ย่านน้ำ

สำเร็จ แล้วนา

หันข้อยจากเรือน

(มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 64—5)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวถึงพระราชกรณียกิจระหว่างวันที่ 16 ธันวาคม – วันที่ 18 ธันวาคมนั้น ช่วงดังกล่าวเป็นช่วงอยู่ระหว่างการเดินทางจากเวียงป่าเป้าไปเขาป็นน้ำ กินระยะเวลาเดินทางประมาณ 3 วัน

เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีพระราชกิจสำคัญ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดทอนเวลาให้กระชับเข้า ด้วยการตัดการกำกับเวลาในเรื่องเล่าตอนนี้ออกไป 1 วัน โดยจะเห็นได้จากไม่มีกรกล่าวถึงเหตุการณ์ในวันที่ 17 ธันวาคมเลย ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่การตกหล่นหรือหลงลืมเวลา แต่เป็นการตั้งใจย่อเวลาให้กระชับ

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในส่วนนี้พบว่า เนื้อความกล่าวถึงการถ่ายทอดอารมณ์ตามขนบนิราศ คือเล่นระหว่างข้อสถานที่กับการเชื่อมโยงอารมณ์แล้วรักไปยังนางที่ตามมา เช่นเมื่อถึงเวียงป่าเป่าก็นึกถึงนางอันเป็นที่รักที่ยากจะยิ่งให้โดนใจนาง ดังที่กล่าวว่า “*พี่หมายที่ใจนาง เลงรัก ถูกเหมาะกรพี่อ้อโอบน้อง เนาทรวง*” หรือเมื่อถึงป่าจั่วก็คิดถึงครุฑว่าอยากให้พานางมาอยู่กับตน ดังที่กล่าวว่า “*แม้พระยาครุฑมี พี่จัก วานถาปถาสู่ใต้ รับน้องมาเคียง*”

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลียงเนื้อหาไปเน้นที่การถ่ายทอดอารมณ์ตามขนบนิราศ แสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีพระราชกรณียกิจสำคัญที่ต้องบรรยายให้ผู้อ่านทราบ พระองค์จึงเลือกใช้ช่วงเวลาดังกล่าวในการพรรณนาอารมณ์ตามขนบนิราศ และวิธีการพรรณนาอารมณ์ในส่วนนี้ก็เลือกเชื่อมโยงอารมณ์กับสถานที่มากกว่าอารมณ์กับเวลา

ผู้วิจัยเห็นว่า การเลือกเชื่อมโยงอารมณ์กับสถานที่เป็นวิธีการเล่าเรื่องที่ชาญฉลาดอย่างยิ่ง เพราะทำให้การเล่าเรื่องไม่กระโดดและสามารถดำเนินเรื่องต่อไปได้ หากทรงเลือกเชื่อมโยงเรื่องกับเวลาอาจทำให้ล้าก่นเพราะวันที่บรรยายจะก้าวกระโดดและเกิดความไม่

สมจริงเรื่องเวลาได้ เพราะหากมีการกล่าวถึงเวลาในเนื้อหาตอนนี้จะเกิดความสับสนว่าเป็นยามเช้าของวันใด ยามบ่ายของวันใด หรือยามค่ำของวันใดอย่างแน่นอน การเชื่อมโยงอารมณ์อิทธิพลกับสถานที่ซึ่งช่วยให้เห็นเนื้อหาในส่วนนี้ให้กระชับเข้า โดยปล่อยให้ผู้อ่านเชื่อมโยงเหตุการณ์เองว่าสถานที่ที่ทรงกล่าวถึงอยู่ในระหว่างช่วงเวลาที่ยาวไป เช่นที่ปรากฏตามตัวอย่างระหว่างวันที่ 16 ธันวาคม – วันที่ 18 ธันวาคม ที่ทรงกำหนดเวลาโดย “วันที่” ไว้ตั้งแต่ต้น

นอกจากเนื้อหาในส่วนนี้แล้ว ผู้วิจัยพบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการเล่าข้าม (Ellipsis) เพื่อลดทอนเนื้อหาในส่วนอื่น ๆ ในกระชับเข้าเช่นเดียวกันด้วย โดยวิธีการเล่าข้ามเช่นนี้ปรากฏในการเล่าระหว่างวันต่าง ๆ ได้แก่ ระหว่างวันที่ 11 – 13 พฤศจิกายน ระหว่างวันที่ 13 – 15 ธันวาคม ระหว่างวันที่ 16 – 18 ธันวาคม (ตอนที่ยกตัวอย่าง) ระหว่างวันที่ 4 – 7 มกราคม ระหว่างวันที่ 7 – 11 มกราคม ระหว่างวันที่ 12 – 14 มกราคม และระหว่างวันที่ 14-16 มกราคม โดยทรงใช้การเล่าข้ามเวลาเช่นเดียวกัน และลักษณะของการเล่าข้ามเวลาในแต่ละตอนก็มีลักษณะใกล้เคียงกับตัวอย่างตอนที่ยกมาข้างต้น กล่าวคือเป็นการเลียงไปใช้บทนิราศที่เชื่อมโยงกับสถานที่ หรือหากไม่กล่าวในทำนองนิราศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็จะทรงกล่าวถึงสถานที่ที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินผ่านไปโดยตรง ในทำนองของบันทึกเพื่อให้รายละเอียดการเดินทาง

การใช้เวลาในลิลิตพาว์พทั้ง 3 ประเด็นดังวิเคราะห์ข้างต้นนี้ ทำให้เห็นถึงประโยชน์ของการใช้เวลาในการเล่าเรื่อง เพราะทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเรื่องได้เป็นลำดับ ช่วยเสริมให้เรื่องราวดำเนินไปได้อย่างมีสัมพันธภาพ โดยใช้เวลาเป็นตัวร้อยเรียงให้เรื่องทั้งหมดเข้ากันเป็นเรื่องเดียว ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพการเสด็จพระราชดำเนินไปมณฑลพายัพอย่างกระจ่างชัด ทั้งเมื่อต้องการขยายรายละเอียดยังใช้หน่วยย่อยของเวลาอธิบายเสริมรายละเอียดเข้าไปในแต่ละช่วงเวลา ลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดเอกภาพในการเล่าเรื่อง ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาในการเรียบเรียงเรื่องราวในลิลิตพาว์พให้ต่อกันเป็นเรื่องยาวอย่างมีระบบ

การใช้เวลาในการเล่าเรื่องจึงแสดงให้เห็นความสามารถในการประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมาก เพราะทรงเลือกใช้การดำเนินเรื่องตามเวลาอย่างวรรณกรรมนิราศที่มีมาแต่เดิมที่ใช้เวลาในการดำเนินเรื่อง แต่สามารถพัฒนาให้นิราศของพระองค์มีลักษณะที่ทันสมัยขึ้นสอดคล้องกับพระราชกิจที่มากขึ้นกว่ากวีโบราณ

เพราะพระองค์ไม่ได้ถ่ายทอดอารมณ์ฉิลรักแต่เพียงอย่างเดียว แต่ทรงถ่ายทอดพระราชภารกิจให้ผู้อ่านได้ทราบได้โดยตลอดทั้งเรื่อง **ลิลิตพ่าย** จึงเป็นวรรณกรรมนิราศที่ผสมผสานลักษณะนิราศเดิมกับวิถีชีวิตอย่างใหม่ได้เข้ากันอย่างลงตัว

คุณค่าของเวลากับภาระหน้าที่ของมนุษย์ในลิลิตพ่าย

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยต้องการจะชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของเวลาที่ปรากฏใน **ลิลิตพ่าย** เนื่องจาก **ลิลิตพ่าย** เป็นวรรณกรรมนิราศที่มีการบันทึกเวลาอย่างละเอียด และมีวิธีการถ่ายทอดอารมณ์ตามขนบนิราศที่เปลี่ยนแปลงไปจากขนบเดิม

จากที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การใช้เวลาในการเล่าเรื่องใน **ลิลิตพ่าย** ไปแล้วนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในการใช้เวลาในการเล่าเรื่องในวรรณกรรมเรื่องนี้นับเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาเพิ่มขึ้นไปอีก เพราะความเปลี่ยนแปลงในการระบุเวลาลงไปในเรื่องเล่าเช่นนี้ ไม่ได้มีประโยชน์เฉพาะการเล่าเรื่องในเกิดสัมพันธ์ภาพในเนื้อหาเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงการเห็นคุณค่าของความสมจริงด้านเวลา และแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงวิถีคิดเกี่ยวกับเวลาของผู้พระราชนิพนธ์ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นชนชั้นนำสยามในสมัยนั้นอีกด้วย

การคำนึงถึงความสมจริงของเวลาใน **ลิลิตพ่าย** จึงนับเป็นสิ่งที่น่าสนใจในฐานะที่เป็นวรรณกรรมสะท้อนความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางเวลาด้วย เพราะแสดงให้เห็นความคลี่คลายทางความคิดนับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยของพระองค์ เกี่ยวกับการการลำดับเวลาที่แสดงให้เห็นความสมจริงมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้แตกต่างไปจากวรรณกรรมในช่วงร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวในบทความเรื่อง **โลกของนางนพมาศ** ว่า “ความใส่ใจลักษณะเฉพาะของท่าเลและท้องเรื่องทำให้เรื่องนางนพมาศก้าวห่างออกมาอืเหนือ วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ใช้ฉากที่ไกลจากผู้เขียน ทั้งเวลาและสถานที่ แต่ผู้เขียนเรื่องอืเหนือไม่สนใจความแตกต่างกันของเวลา...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543: 420)

ในขณะที่ **ลิลิตพ่าย** กลับต่างไปอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกรณีวิเคราะห์ข้างต้นแล้ว เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เพียงใส่ใจเรื่องเวลาเท่านั้น แต่ยังใช้เวลาในการสร้างความสมจริงให้แก่เรื่องเล่าของพระองค์ด้วย วรรณกรรมเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นถึงสำนึกทางเวลาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เปลี่ยนไปจากเดิม

อย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ใน 2 ประเด็นต่อไปนี้ ได้แก่ 2.1 คุณค่าของเวลาในฐานะเครื่องบันทึกความทรงจำ และ 2.2 คุณค่าของเวลาในฐานะมนุษย์ผู้มีหน้าที่ที่พึงกระทำ

คุณค่าของเวลาในฐานะเครื่องบันทึกความทรงจำ

จากที่กล่าวแล้วว่า **ลิลิตพಾಯัพ** เป็นวรรณกรรมนิราศที่มีเนื้อหาคล้ายบันทึกประจำวัน การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นที่วิธีการแบบบันทึกโดยมุ่งเน้นไปที่เวลา จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับเวลาว่าชนชั้นนำไทยมีความรับรู้เกี่ยวกับเวลาที่เปลี่ยนไป จากแต่เดิมที่มองว่าเวลาคือสิ่งล่องไปแล้วแบบความเชื่อในเตฏมิกา กลายมาเป็นเวลาคือเครื่องบันทึกความทรงจำและประสบการณ์มนุษย์

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2541: 47) กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางเวลากับชนชั้นนำไทยไว้อย่างน่าสนใจว่า “ความคิดทางเวลาที่เปลี่ยนแปลงมานั้นอาจจำแนกได้เป็นสองด้านได้แก่ เวลาของสังคมที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงในลักษณะก้าวหน้ามาเรื่อย ๆ โดยมีมนุษย์เป็นผู้กระทำ และเวลาของมนุษย์ซึ่งชีวิตมนุษย์ก็ก้าวหน้าได้ด้วยการกระทำของมนุษย์เอง...”

จากคำกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในการประพันธ์นิราศ ใน**ลิลิตพಾಯัพ**ที่มีลักษณะเป็นบันทึกประจำวันมากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหาของวรรณกรรมนิราศเรื่องนี้ เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับโลกทัศน์ทางเวลา แบบสมัยใหม่มาจากตะวันตก ทั้งน่าจะเชื่อด้วยว่า “เวลาของมนุษย์ซึ่งชีวิตมนุษย์ก็ก้าวหน้าได้ด้วยการกระทำของมนุษย์เอง” ลักษณะพระราชนิพนธ์จึงเน้นให้เนื้อหาหนักไปที่การบันทึกประจำวันเป็นจดบันทึกประสบการณ์ เพราะการบันทึกที่ละเอียดสามารถทำให้นุษย์จดจำได้มาก เมื่อจดจำได้มากก็ทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์ในชีวิตของตนได้มากขึ้นโดยลำดับ ชีวิตมนุษย์จึงก้าวหน้าได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยการจดบันทึกเพื่อเพิ่มพูนความรู้ของมนุษย์เอง

ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ยกตัวอย่างการจดบันทึกที่ปรากฏใน**ลิลิตพಾಯัพ** เพื่อแสดงให้เห็นถึงความพยายามมุ่งเน้นการบันทึกรายละเอียด และเพิ่มพูนประสบการณ์ความรู้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

โคลงสี่	๑ <u>ทูลีบวาระเข้า</u>	เสด็จวัง จันทรแสด
	เพื่อบัดพลีเทพดั่ง	แบบก็
	พร้อมโภชนสุราสั่ง	เวยอุทิศ
	ขอเทพสถิตที่นี่	ขจัดคุ้มโปยกัย
โคลงสี่	๑ <u>ทั้งในชนบททั้ง</u>	มรรคา
	จงสวัสดิ์ปรีดา	ทุกข์แคล้ว
	โรคพาธอย่ามา	เปียพเปียด ได้เลย
	จนกลับคืนห้องแล้ว	นุชเนื้ออุไรศรี

ร้อย ๑ บายพระเสด็จลีลา โดยนาวาผจง
 ตรงทวนขึ้นเหนือน้ำ ถึงท่าทำไว้เสร็จ เสด็จ
 โดยบาทดำเนียร สู่เชิงเทินค่ายเก่า ซึ่งฝ่ายเรา
 ตั้งรับ ทัพพะมาแต่เบาราน ซึ่งหิมหาญมารบ
 ครั้นดำเนียรจบรอบเทิน เทศาเชิญลูกพระยา
 ทรงอาชาคาลาขบวน หวนกลับลงทางใต้ เพื่อ
 ไผททอดพระเนตร เขตต์สถานสรรพราชกิจ
 อันสถิตอยู่ทางฝั่ง บุรพาดังเป็นแนว อีก
 สรรแก้วใหญ่กว้าง ขวางแลลวลีปดา ครั้น
 เพลายามเย็น เล่นละครตลกถวายพระองค์
 ตอนสุวรรณหงส์หลงรัก นางยักษ์แปลงหลอก
 เนตร์ เหมือนนางเกษนิมนวล ครั้งเพลาจวน
ดึกไชร พระโอรสราชไท้ เสด็จขึ้นบรรทม

โคลงสอง	๑ <u>หิมะโปรยปรายชุ่มชื่น</u>	จันทรส่องแสงทั่วพื้น
	ฟากฟ้าสากล	
โคลงสี่	๑ <u>ยอแสงอัครตะไชร</u>	ส่องเย็น
	แนบนเนตรนิมิตเห็น	นิมน้อง
	บำบวงบัตบำเพ็ญ	บุญะกิ รียาแม่
	บุญจูงสื่อสารขร้อง	ส่งสร้อยสายสมร

(มังกุลเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 25-27)

จากตัวอย่างข้างต้นสามารถถอดความได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงการปฏิบัติพระราชกิจในวันที่ 10 พฤศจิกายน ช่วงเช้าทรงเสด็จวังจันทร์ซึ่งเป็นพระราชวังที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ เมืองพิษณุโลก พระองค์ทรงกระทำให้บัดพลีเพื่อบวงสรวงเทวดา ช่วงบ่ายทรงเสด็จโดยเรือพระที่นั่งทวนน้ำขึ้นไปทอดพระเนตรเชิงเทินค่ายเก่า ซึ่งฝ่ายไทยใช้ตั้งรับ ท้าพม่าแต่โบราณ ครั้นเสด็จทอดพระเนตรจนรอบเทินแล้วเสด็จกลับได้ทูลเชิญให้ทรงม้าเพื่อเสด็จกลับสถานสรรพราชกิจ ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออก ครั้นถึงเวลาเย็นทอดทอดพระเนตรละครตลกตอนสุวรรณหงส์หลงรักนางยักษ์แปลงเป็นนางเกศสุริยครั้งเวลาตึกจึงเสด็จขึ้นบรรทม

ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ในส่วนนี้มีลักษณะที่น่าสนใจ เพราะนอกจากจะใช้เวลากำกับการบันทึกแล้ว พระราชกรณียกิจที่ทรงทำยังแสดงให้เห็นถึง การเรียนรู้อดีตเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์มนุษย์ด้วย การเสด็จวังจันทร์ ซึ่งเป็นพระราชวังเดิมในสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงไม่ได้รับการเสด็จแต่เพื่อความเกษมสำราญเท่านั้น หากแต่เนื้อความยังแสดงถึงความเคารพอดีตด้วย ดังจะเห็นที่ทรงกระทำให้บัดพลี ทั้งยังเสด็จชมเชิงเทินป้อมค่ายที่เคยใช้เป็นแนวรบกับพม่า พระราชกรณียกิจดังกล่าว นับเป็นเครื่องแสดงให้ถึงการพยายามเรียนรู้อดีตเพื่ออธิบายปัจจุบันให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความสำคัญของเวลาที่บันทึกใน*ลิลิตพยุพ* ที่ปรากฏอยู่ตลอดทั้งเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของเวลาในฐานะเครื่องบันทึกประสบการณ์ของมนุษย์อย่างยิ่ง

คุณค่าของเวลาในฐานะภาพแสดงมนุษย์ผู้มีหน้าที่ที่พึงกระทำ

นอกจากเวลาจะเป็นเครื่องบันทึกประสบการณ์แล้ว ผู้วิจัยยังเห็นว่าการบันทึกหรือใช้เวลากำกับในการเล่าเรื่องอย่างสม่ำเสมอแสดงให้เห็นพัฒนาการของสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างมาก เพราะแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เห็นคุณค่าของเวลามากขึ้นจึงมีการกำกับเวลากิจกรรมต่าง ๆ ของตนอย่างสม่ำเสมอ เพราะหากมนุษย์ไม่ได้เห็นคุณค่าดังกล่าวแล้ว คงไม่มีการกำกับเวลาไปพร้อมกับภาระหน้าที่ต่าง ๆ ยิ่งภาระหน้าที่มากเวลายิ่งมีคุณค่ามาก ในขณะที่ภาระหน้าที่น้อยเวลาก็มีคุณค่าหรือบทบาทน้อยตามไปด้วย ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการหัวข้อที่ 1.3 **ลักษณะการขยายหรือลดทอนเนื้อหาโดยใช้เวลา** ที่ได้อธิบายไปแล้ว เพราะเมื่อไม่มีภาระหน้าที่ เวลาที่ถูกลดทอนความสำคัญลงด้วยการตัดหรือลดทอนเวลาลง

ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างการใช้เวลาบันทึกหน้าที่ที่พึงกระทำในลิลิตพಾಯ์พมา โดยสังเขป ซึ่งเป็นตอนที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในวันที่ 11 ธันวาคม เมื่อเสด็จตรวจราชการเมืองเชียงรายได้และเยี่ยมชม ปุชนียสถาน ดังมีรายละเอียดดังนี้

ร้อย ๑ วันรุ่งขึ้นพระภูบาล สถาณราชการ
น้อยใหญ่ ไ้ทรงตรวจสำเร็จ ทั้งได้เสด็จ
ทรงนมัส วัดสิงห์วัดกลางเวียง เรียงทองสอง
อาวาส อีกประพาสตลาดเจี้ยว เลี้ยวลดไปตาม
ถนน จนแสงโสมส่องจัด พระจิงรีตรีบกลับ
มายังพลับพลาพลัน ครึ่งถึงป้ายสี่เฌอง กรายกร
ออกหน้าพลับพลา เพื่อทศนากระบวนแห่ ครัว
ทานแล้เสียงเดิน ดูหน้าเพลินตาชม นำนียมรูป
สัตว์ สารพัดผูกงามอน ยังแลพ่อนฟังร้อง
สร้องส่งเสียงถวายชัย ไทยเมืองมูเซอร์เจี้ยว
เลี้ยวลดหลามเข้าขบวร มอญมากหลายภาษา
มี ล้วนยินดีจรัก สวามีภักดีแต่เจ้า อยู่หัวเดช
ปกเกล้า ไพรฟ้าอยู่เย็น

(มกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2516: 54-55)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นถึงพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปฏิบัติในวันที่ 11 พฤศจิกายน ซึ่งเริ่มตั้งแต่เวลาเช้าที่ต้องทรงตรวจเยี่ยมข้าราชการ เมื่อเสร็จภารกิจแล้วจึงได้เสด็จวัดสิงห์ และวัดกลางเวียง ตามลำดับ เพื่อเสร็จจากนมัสการแล้วจึงทรงเดินชมตลาดเจี้ยว ครั้นเวลาใกล้ 16.00 น. จึงรีบเสด็จกลับเพื่อเสด็จออกยังพลับพลาที่ประทับเพื่อชมกระบวนแห่ในเวลา 16.00 น. ซึ่งประกอบไปด้วยกระบวนครีวทาน⁴ ช่างพ่อน คนเมือง และคนมูเซอร์ร่วมขบวนกันอย่างล้นหลาม

⁴ครีวทาน เป็นประเพณีที่ชาวบ้านนำเอาสิ่งของ เครื่องอุปโภค บริโภค วัสดุอุปกรณ์ต่างๆถวายไทยทาน ที่ช่วยกันคิดและทำขึ้นเป็นรูปแบบต่าง ๆ และนำไปถวายวัดในหมู่บ้านของตนหรือหมู่บ้านใกล้เคียง สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ที่

<http://kanchanapisek.or.th/kp8/lpa/lpa301.html>

การกำกับเวลาในเรื่องเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภารกิจมาก นับตั้งแต่เข้าพระองค์ต้องปฏิบัติภารกิจน้อยใหญ่ทั้งการตรวจราชการ และการนมัสการ ปุชนิยสถาน ครั้นเมื่อใกล้เวลานัดหมายแล้วก็จำเป็นต้องรีบเสด็จเพื่อให้ทันงานต้อนรับที่เมืองเชียงรายจัดถวาย

ผู้วิจัยเห็นว่าตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้คนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางเวลาแบบตะวันตกมากขึ้นแล้ว ดังจะเห็นได้จากการการกำกับเวลาในเนื้อหาที่ท่ายาสม่าเสมอ และไม่ใช่เพียงแต่ตอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น หากแต่ในลิลิตพายัพก็พบการบันทึกเวลาพร้อมหน้าที่ควบคู่กันตลอดทั้งเรื่อง การใช้เวลาในเรื่องเล่าเช่นนี้แสดงให้เห็นความคลี่คลายของสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ว่า ผู้คนเริ่มรับรู้สมัยใหม่จากตะวันตกแล้ว และมีร่องรอยของพัฒนาการทางความคิดและความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางเวลาในวรรณกรรมนิราศของไทย และผู้นำที่นำความเปลี่ยนแปลงทางความคิดมาสู่พื้นที่ทางวรรณกรรมนั้นคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้พระราชนิพนธ์ลิลิตพายัพ

บทสรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาการใช้เวลาในลิลิตพายัพ พบว่า

1. **ลิลิตพายัพ**เป็นวรรณกรรมนิราศในยุคเปลี่ยนผ่านทางความคิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีจุดเด่นเรื่องการใช้เวลาในการดำเนินเรื่อง ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับเวลาเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความคิดแบบสมัยใหม่แบบตะวันตก เพราะพื้นฐานทางวิทยาการต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการรับเอาวิทยาการและสิ่งประดิษฐ์มาแบบสำเร็จรูป ด้วยเหตุนี้วิทยาการเหล่านั้นจึงไม่สามารถอธิบายบนพื้นฐานความคิดทางเวลาแบบไตรภูมิซึ่งเป็นพื้นความรู้เดิมของสังคมไทยได้
2. **ลิลิตพายัพ**เป็นวรรณกรรมนิราศเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามแสดงหรือนำเสนอวิธีคิดทางเวลาแบบสมัยใหม่ในวรรณกรรม ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้การลำดับเวลา

- สัมพันธ์กับการเล่าเรื่อง โดยมีการกำกับเวลาตลอดทั้งเรื่อง **ลิลิตพಾಯัพ**จึงเป็นนิราศทำนองบันทึกที่เล่นล้อไปกับเวลาดั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง
3. **ลิลิตพಾಯัพ**เป็นร່องรอยทางวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นปัญญาของชนชั้นนำสยามในเวลานั้นที่พยายามผสมผสานรากเหง้าดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ให้กลมกลืนเข้ากัน โดยนำแนวความคิดแบบสมัยใหม่เช่นเรื่องเวลากับภาระหน้าที่ของมนุษย์แบบตะวันตก ผสมผสานไปกับชนบนิราศที่มุ่งถ่ายทอดอารมณ์ฉิลรักแบบวรรณกรรมนิราศดั้งเดิมไปพร้อมกัน ลักษณะที่ผสมผสานกันเช่นนี้ แสดงให้เห็นการปรับตัวของชนชั้นนำไทยในการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาปรับใช้กับวัฒนธรรมไทย ดังที่วิไลเลขา ถาวรธนาสาร(2545: 148) กล่าวถึงการพัฒนาธรรมะตะวันตกของชนชั้นนำไทยไว้ว่า “การที่ผู้ไทยเป็นผู้จัดการเปลี่ยนแปลงเองนั้น ทำให้สามารถควบคุมความรวดเร็วและเนื้อหาการเปลี่ยนแปลงให้พอเหมาะแก่เวลาและสภาพแวดล้อมได้ ทั้งยังคงรักษาเอกลักษณ์เด่นของการยืนอยู่บนพื้นฐานของการใช้ประโยชน์ทางปฏิบัติไว้ต่อมา”
 4. **ลิลิตพಾಯัพ**เป็นวรรณกรรมนิราศเรื่องสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของชนบ วรรณกรรมนิราศที่การแสดงอารมณ์ฉิลรักนั้นกว้างขวางออกไปสืบเนื่องจากนิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัย ที่จากแต่เดิมที่การแสดงอารมณ์ฉิลรักนั้นแสดงแก่นางอันเป็นที่รักไปสู่ฉิลรักในภาระหน้าที่หรือกิจกรรมสำคัญของชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543.) *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2516.) *ลิลิตพยุหยา*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). 2552. *100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 19*. กรุงเทพฯ: ศักติโสภาคการพิมพ์.
- วิไลเลขา ถาวรธนสาร. 2545. *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารคดี.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2541. *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิรวดี ไตลังคะ. 2543. *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.